

Elektron universitet elektron dövlətin strateji sahəsi kimi

Məsumə Məmmədova¹, Hüseyn Qasimov²

^{1,2}AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu, Bakı, Azərbaycan

¹mmg51@mail.ru, ²hqasimov@gmail.com

Xülasə – Dünyada mövcud olan e-universitet modelləri araşdırılır, dövlətlərin üstünlük verdiyi e-universitet modelləri göstərilir. Dünyanın 100 ən yaxşı universitetində təhsil alan xarici tələbələrin hesabına bu ölkələrin büdcəsinə daxil olan vəsaitin ÜDM–a nisbəti tədqiq edilir, eləcə də, bu amilə görə formalaşan mədəni mühitin sosial inkişafa təsiri şərh olunur. Həmçinin, Azərbaycanda universitetlərin elektronlaşması istiqamətində görülmüş işlər analiz edilir.

Açar sözlər - e-universitet, bimodal model, on-off-campus modeli, off-campus modeli, konsorsium modeli, distant təhsil

I. GİRİŞ

E-universitet termin kimi çox istifadə olunmasına baxmayaraq Azərbaycan elmi ədəbiyyatında haqqında çox da geniş yazılmayan nisbətən yeni bir qurumdur. Dünya ədəbiyyatında e-universitet haqqında xeyli sayda elmi məqalələrə rast gəlmək mümkündür, lakin dünyada demək olar ki, tam mükəmməl e-universitet modeli formalaşmamışdır. E-universitet ideyası 1980-ci illərin ortalarında meydana gəlmişdir. Bu dövrdə əsasən ABŞ – da bir çox kollec və universitetlər yaşlı tələbələr üçün telekommunikasiya texnologiyalarını və kompüter şəbəkələrini məsafəli (distant) təhsilə tətbiq etmək üçün çalışırdılar.

E-universitet və distant təhsil konsepsiyaları qarşılıqlı əlaqəli olub, məsafədən tədrisin, müstəqil öyrənmənin, xarici tədrisin və açıq universitetlərin yaranmasında köməkçi vasitələrdir. Bu cür təhsil müəssisələrində tədris kursu materiallarının tələbələrə çatdırılmasında multimedia vasitələrindən, internetdən, elektron poçt xidmətindən geniş istifadə olunur. Artıq bir çox dünya dövlətlərində e-universitet, öyrənmənin bir – birindən uzaq məsafədə yerləşdiyi şəraitdə, öyrənmənin təhsil almasını rəsmiləşdirən və ali təhsil verən qurum kimi qəbul olunur. [1]

II. DÜNYADA MÖVCUD OLAN E-UNİVERSİTET MODELƏRİ VƏ ONLARIN MÜQAYİSƏSİ

Hal-hazırda dünyada çoxlu e-universitetlər mövcuddur. Bu e-universitetləri ümumi şəkildə idarəetmə strukturuna görə üç qrupa ayırmaq olar.

1. Bimodal (on-off-campus) model,
2. Distant (off-campus) model,
3. Konsorsium modeli.

Bimodal modelə o universitetlər aid edilir ki, bu universitetlərdə fənlər ənənəvi qaydada tədris edilməklə yanaşı elektron formada distant təhsil də verilir. Bu cür universitetlərdə əksər hallarda müvəffəqiyyət imtahanlarının keçirilməsi əyani və distant şöbənin tələbələri üçün vahid qaydada aparılır. Bu model xarici tədris proqramları çərçivəsində Avstraliyanın Dikin, Merdok universitetlərində, Yeni İngiltərə Universitetində və başqa universitetlərdə, ABŞ – da isə genişləndirilmiş kurslar şəklində Kaliforniya Universitetində, Nova Universitetində, Stenford Televiziya Tədris Şəbəkəsində, Cənubi Korolina, Texas, Vikonsin və Medison universitetlərində tətbiq olunur. Fici, Yamayka, Papua, Yeni Qvineya və Zambiya kimi dövlətlərdə də bu modeldən distant təhsil proqramı çərçivəsində istifadə olunur.

Distant təhsil modeli birinci modeldən fərqli olaraq yalnız distant təhsil verməklə məşğul olur və bu universitetlərin ənənəvi kampusları olmur. Bu cür təhsil müəssisələrinin fərdi təhsil siyasəti olur və tələbələrə fərdi təhsil dərəcələri mənimsədilir. Distant təhsil verən təhsil müəssisələri bütün dünyada geniş yayılmışdır. Bu tip təhsil müəssisələri bəzi aspektlərinə görə fərqlənirlər. Bu müəssisələrin fəaliyyət dairəsi əsasən bu və ya digər dövlətin təyin etdiyi şərtlərdən asılı olur. Başqa sözlə hər bir müəssisə öz “milli” xüsusiyyətlərinə sahib olur. Bu qrupdan olan bir çox universitetlər əsasən Böyük Britaniya Açıq Universitetinin (UKOU) “tərəmələri” adlanırlar. Kanada, Çin, Kosta – Rika, Almaniya, Hindistan, İndoneziya, İsrail, Yaponiya, Pakistan, İspaniya, Şri – Lanka, Tayland, Hollandiya, Venesuela kimi dövlətlərdə UKOU təhsil modeli üzərində qurulmuş distant e-universitetlər mövcuddur. ABŞ – da az sayda bu modelə fəaliyyət göstərən təhsil müəssisəsi vardır. Bu müəssisələr də yalnız qiyabi təhsildə bu modeldən istifadə edirlər.

Konsorsium modeli bir neçə e-universitetin qarşılıqlı - birləşmiş fəaliyyətini həyata keçirməyi nəzərdə tutur. Konsorsiumların köməyi ilə universitetlər keyfiyyətli təhsil xidmətləri təqdim etmək üçün bir-birlərinin tədris resurslarından və avadanlıqlarından müştərək istifadə etmək imkanı qazanırlar.

Bu modelin tətbiq olunduğu universitet kimi ABŞ-ın Milli Texnologiya Universitetini (NTU) göstərmək olar. Konsorsium, Massaçusets ştatında Milli Texnologiya və Stenford Universitetləri də daxil olmaqla 40-dan çox texnikumu (kollec) özündə birləşdirir və ABŞ – müxtəlif yerlərində televiziya verilişləri vasitəsilə xüsusi kursların keçirilməsini təşkil edir.

Digər bir maraqlı konsorsium isə Qlobal Universitet (GU) təşkilatıdır. Təşkilat “Universitetlərin və ticarət müəssisələrinin təhsil tərəfdaşlığı çərçivəsində ümumdünya elektron şəbəkəsi” – ni yaratmağı təklif edir. Hazırda bu konsorsium–universitet sakit okean hövzəsində yerləşən universitet və kolleclərin tədris resurslarından qarşılıqlı istifadəsini təmin etmək üçün simvolik qiymətlə süni peykdən istifadə etməyin yollarını araşdırır. Beləliklə GU konsorsium üzvlərinə öz vasitələrindən müştərək istifadə imkanı yaratmış olur. Nəticədə maliyyə vəziyyəti ağır olan müəssisələr öz xidmətlərini təqdim etmək üçün ümumi aktivdən istifadə edə bilirlər. Bu konsorsiumun köməyiylə bütün dünyada təhsil alanlar öz ölkələrində olmayan ən yaxşı tədris vasitələrindən yararlanmağa biləcəklər [1].

Araşdırmalar göstərir ki, Bimodal model üzərində qurulmuş e-universitetlərdə isə hər bir tələbə müəllimlə birbaşa ünsiyyətdə olduğu üçün bilik və bacarıqlara daha yaxşı yiyələnmiş olur. Bu cür universitetlərdə təhsil alan, güclü elmi potensiala sahib əcnəbi tələbələrin məzun olduqdan sonra ölkədə qalması üçün şərait yaratmaqla onun elmi potensialından yararlanmaq imkanı olur. Lakin bu model müasir dünyanın, elektronlaşmış cəmiyyətin tələblərinə, o cümlədən YUNESKO-nun “Ömür boyu təhsil” (e-learning) prinsipinə cavab vermir.

Konsorsium modeli effektiv model olsa da hələ də özünü doğrulda bilmir. Buna bir çox amillər təsir edir.

Distant model üzərində qurulmuş e-universitetlərdə təhsil alan tələbələr hesabına ölkəyə maliyyə axını baş verir, istənilən yerdə, istənilən zaman təhsil almaq imkanları özünü doğruldur. Lakin bu universitetlərin məzunu olan əcnəbi tələbələrin elmi potensialından yararlanmaq imkanları bir qədər məhdud olur.

III. E-UNİVERSİTETLƏRİN İQTİSADI VƏ SOSIAL İNKİŞAFA TƏSİRİ

E-universitetlər e–dövlətin hər zaman strateji sahələrindən biri olmuşlar. E-universitetlərdə təhsil alan insanlar iş yerlərindən ayrılmadan həm də təhsil almaq imkanı qazanırlar. Bu o deməkdir ki, e-universitet tələbəsi sənayedə fəaliyyət göstərməklə həm öz ölkəsinin istehsal məhsullarına töhvə verir, həm də qazandığı pul hesabına təhsil xərclərini ödəyir. E-universitetlərin tələbələrini əksəriyyəti adətən əcnəbi tələbələr olur və bu tələbələr də digər ölkələrdə çalışır, amma təhsil haqqlarını e-universitet olan ölkələrin büdcəsinə ödəyirlər. Burdan belə çıxır ki, əcnəbi tələbələrin hesabına ölkə büdcəsinə sırf xarici valyuta axını baş verir. Əgər əcnəbi tələbə təhsil aldığı ölkədə həm də yaşayırsa o zaman onun yaşaması üçün lazım olan göndərilən əlavə vəsait də, ticarət, iaşə, nəqliyyat, sosial obyektlər vasitəsiylə yenə də e-universitetin mövcud olduğu ölkənin büdcəsinə daxil olur.

“QS World University Rankings” şirkəti dünyanın ən yaxşı universitetlərini araşdırır. Bu universitetlərin mövcud olduğu dövlətlərdə əcnəbi tələbələr hesabına büdcəyə daxil olan vəsaitin ölkənin ÜDM–na nisbətən payını araşdırsaq bu vəsaitin yetərinə böyük məbləğdə olduğunu görə bilərik [2,3].

Cədvəldə göstərilən məlumatlarda [4] - [11] - ci ədəbiyyatlara istinad edilmişdir.

Əcnəbi tələbələr maliyyə mənbəyi olmaqla yanaşı, universitetlərdə mədəniyyətlərin raəngarəngliyi ilə fərqlənən intellektual mühitin və kollektivlərin yaranmasına kömək edir. Bu isə bütün dünyada yaradıcı və yenilikçi inkişaf üçün çox vacibdir [3].

Digər bir tərəfdən araşdırmalar göstərir ki, dünya səviyyəli universitetlər öz professor–müəllim heyətini formalaşdırarkən xarici vətəndaşlara da üstünlük verirlər. Məhz bu faktor həmin universitetlərə, bilavasitə həmin dövlətlərə xarici “beyin kapitalı”ndan yararlanmaq imkanı verir.

SS	Dövlətin adı	ÜDM (mlrd \$)	Xarici tələbələr hesabına daxil olan vəsait (mlrd \$)	%
1	ABŞ	15976,74	18,73	0,12
2	Böyük Britaniya	2770,84	8,06	0,29
3	Avstraliya	1117,16	4,71	0,42
4	Kanada	1581,85	8,00	0,51
5	Rusiya	1742,86	3,75	0,22
6	Yaponiya	5206,55	2,76	0,05
7	Fransa	2926,78	5,76	0,19
8	Türkiyə	710,64	1,8	0,25
9	Çin	5740,00	2,9	0,05
10	Almaniya	3694,00	0,96	0,03
11	Yeni Zelandiya	131,54	0,75	0,57

Əgər düşünsək ki, bu “beyin kapitalı” əksər hallarda kəşflərin, elmi ixtiraların müəllifi olur, bu ixtiraların, yeni texnika və texnologiyaların istehsalata və digər sahələrə tətbiqi, eyni zamanda bütövlükdə satışı nəticəsində əldə olunan gəlir də dövlət büdcəsinə daxil olur, o zaman bu sahənin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu bir daha görmüş olarıq.

IV. ELEKTRONLAŞMIŞ CƏMIYYƏTDƏ AZƏRBAYCAN UNİVERSİTETLƏRİ

Bu gün bütün dünyada elektronlaşmış cəmiyyət, elektron dövlət, informasiya mübadiləsi və təhlükəsizliyi kimi məsələlər prioritet mövqe tutur. Müasir dünyanın bir hissəsi olan Azərbaycanda da bu istiqamətdə geniş miqyaslı işlər görülür, layihələr həyata keçirilir. Bir pəncərə sistemi ilə vergi ödəyicilərinin qeydiyyatı, ödəmələrin həyata keçirilməsi, vətəndaşlar üçün tibbi kartların, sosial sığorta kartlarının hazırlanması, əmək müqavilələrinin elektron qaydada qeydiyyatı, nəgd ödənişlərdən nəgdsiz ödənişlərə keçid prosesinin başlanması bu işlərin bariz nümunəsidir.

Bu proses təhsil sahəsində az da olsa nəzərə çarpır. Belə ki, Azərbaycan universitetlərinin bir neçəsində tədris prosesinin bəzi sahələrinin elektronlaşma prosesinə

başlanmışdır. Məsələn: Naxçıvan Dövlət Universitetində 2012-2013 –cü tədris ilindən başlayaraq semestr imtahanları müvafiq fənlər üçün elektron formada keçirilir, hal-hazırda KOİCA – Azərbaycan şirkətinin “Naxçıvan Dövlət Universiteti üçün elektron təhsil şəbəkəsi və rəqəmsal multimedia infrastrukturunun yaradılması” layihəsi həyata keçirilir. Azərbaycan Texniki Universitetində də KOİCA – Azərbaycan şirkətinin Layihəsi əsasında “Elektron Universitet Şəbəkəsi” yaradılıb. Sumqayıt Dövlət Universitetində, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji universitetində və digər universitetlərdə də semestr imtahanlarının müvafiq fənlər üçün elektron formada keçirilməsinə başlanmışdır. Lakin bütün bu proseslər ayrılıqda müxtəlif universitetlərdə həyata keçirilsə də Azərbaycanda vahid konsepsiya üzrə fəaliyyət göstərən, müasir standartlara cavab verə bilən, informasiya cəmiyyətinə tam inteqrasiya olunmuş, tam elektron universitet modeli mövcud deyil.

V. VIRTUAL TƏHSİL MÜHİTİNDƏ INNOVATİV E-UNİVERSİTET

İnformasiya cəmiyyətinin formalaşması, informasiya texnologiyalarının, dünya təhsil sisteminin və metodoloji mühitin inkişafı şəraitində təhsilin virtualizasiyası prosesi qaçılmazdır. Bu ənənəvi tədrisin distant təhsildən virtual təhsilə keçidindən ibarət olan obyektiv prosesdir. Təhsilin bu forması əvvəlki formaların ən yaxşı xüsusiyyətlərini özündə birləşdirir və müasir informasiya və telekommunikasiya texnologiyalarından istifadə etməklə keyfiyyətli təhsil prosesini təşkil etməyə imkan verir.

Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi məsələsini tədrisə intellektual texnologiyaların tətbiqi vasitəsilə həll etmək olar. Bu yanaşma təhsilin məzmununun müasirləşdirilməsi, təhsilə əlyətərliyin genişləndirilməsi, tədris məşğələlərinin ənənəvi auditoriyalardan virtual auditoriyaya keçirilməsi, öyrənənlərin müstəqil işinin artırılması, tədris prosesinin optimallaşdırılması imkanlarını yaradacaqdır. İntellektual texnologiyaların təhsildə tətbiqi konsepsiyasının reallaşdırılması üçün bütövlükdə təhsil sistemində qlobal dəyişikliklər və ilk növbədə klassik universitet modelindən elektron universitet modelinə keçirilməsi vacibdir.

Qloballaşan dünyada kompüter şəbəkələri əsasında vahid informasiya-tədris mühitinin formalaşmasına, tədris prosesinin idarə edilməsinə, müəllim və öyrənənin onlayn qarşılıqlı əlaqəsinin yeni prinsiplər üzərində qurulmasına, tədris xidmətlərindən istifadə edənlərin gözləntilərinə uyğun olaraq yeni tədris kontentlərinin işlənməsinə və s. dəyişikliklərin olunmasına ehtiyac vardır.

Azərbaycanda elektronlaşmış cəmiyyətin tələblərinə, o cümlədən YUNESKO-nun yeni təhsil konsepsiyasının əsas prinsipləri olan “Ömür boyu təhsil”, “ Hamı üçün təhsil”, “Sərhədsiz təhsil” tələblərinə cavab verə bilən, regionların, bütövlükdə respublikanın iqtisadi, sosial-mədəni mühitinin inkişafının stimullaşdırılmasında mühüm rol oynayacaq vahid elektron universitet konsepsiyasının işlənilib hazırlanması zəruridir.

Bununla əlaqədar olaraq elektron universitetin fəaliyyət konsepsiyasının işlənməsi, intellektual elektron universitetin prinsip, model və metodlarının hazırlanması kifayət qədər aktual məsələ hesab olunur. Bu məsələnin həlli müasir təhsil standartlarına cavab verməyə imkan verəcəkdir.

VI. NƏTİCƏ

Təhsil sahəsi dövlətin inkişafına təsir edən ən əsas sahələrdən biridir. Yaxşı təhsilli vətəndaşlar yalnız yaxşı təhsil müəssisələrində realizə oluna bilər. Müasir zamanda təhsil müəssisələrini İKT-siz təsəvvür etmək olmaz. Bu onu deməyə əsas verir ki, dünya təhsil sisteminə inteqrasiya etmək, dünya təcrübəsindən yararlanmaq, gündən – günə yenilənən informasiya texnologiyalarını təqib və tətbiq edə bilmək üçün təhsil obyektlərini elektronlaşdırmaq, ənənəvi universitetlərdən e-universitetlərə keçmək zamanın tələbidir.

ƏDƏBİYYAT

- [1] <http://www.websoft.ru/db/wb/FC5AC4EB20E98DAEC3256F310024CE F1/doc.html>
- [2] http://tr.wikipedia.org/wiki/Savunma_harcamalar%C4%B1na_g%C3%B6re_%C3%BClkeler_listesi
- [3] Dünyanın 100 ən yaxşı universiteti , 2012, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi 2012, Şərq – Qərb nəşriyyatı
- [4] <http://www.uzeyirhoca.net/2010/04/ulke-ulke-yurdsnda-universite-fiyatlar.html>
- [5] http://ieft.com.tr/content/duar/kanada_universite_ve_kolejleri_icin_turkiye_yili.aspx
- [6] <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/25958141.asp>
- [7] <http://www.dw.de/yabanc%C4%B1-%C3%B6%C4%9Frenci-say%C4%B1s%C4%B1-art%C4%B1yor/a-17478772>
- [8] http://ieft.com.tr/content/duar/fransada_okumak_icin_alti_cok_ iyi_neden_.aspx
- [9] <http://www.forumasel.com/yurtdisinda-egitim/17800-yeni-zellandada-egitim.html>
- [10] <http://www.dunya.com/44-bin-yabanci-universiteliden-1-8-milyar-dolar-egitim-geliri-212059h.htm>
- [11] <http://www.rusyauniversite.info/rusya-egitim-maliyetleri.htm>